

JOAN MARAGALL: PARAULA I POESIA

No seria fàcil la tasca de determinar en quina mesura la poesia catalana moderna ha estat en gran part guiada o, per dir-ho amb més precisió, profundament i subtilment orientada pel poder i la irradiació que emana de la paraula de Joan Maragall. Orientada en tots els sentits del mot: pertanyent a l'origen i que ve de l'origen, original, originari, auroral, inicial, originador, il·luminador. A hores d'ara, ja ningú no pot negar que la seva empremta és un dels llegats més nobles i més enriquidors que ens ha tramès el nostre passat recent. L'acció que exercí sobre obres com la de Carles Riba, Joan Salvat-Papasseit, Agustí Bartra o Joan Vinyoli, per posar exemples diversos i també decisius per a la poesia posterior, demostra prou clarament l'abast, les dimensions i la importància de primer ordre que ha tingut l'obra de Maragall en la configuració de les grans constel·lacions de la poesia catalana contemporània. A desgrat de les resistències que ha generat en diversos moments, a desgrat dels problemes reals que conté i a desgrat de la dificultat de trobar una explicació satisfactòria de la seva acció, la paraula de Joan Maragall ha estat i ha continuat essent això: una veu fonamental, una etapa imprescindible de la configuració de la vida espiritual del nostre país, vull dir, de la vida i de la funció de la paraula a la nostra col·lectivitat.

Cal demanar-nos, doncs, avui més que mai com fou possible que una obra com la de Maragall es pogués formar, es desenvolupés i exercís la seva presència, i si no fou més aviat un fet excepcional, providencial, com a vegades certes fretures centrals provoquen en algunes societats. És evident, tanmateix, que la situació de la llengua literària de l'època, i no solament la de la llengua literària, i les dependències i deficiències de diversa mena que afectaven el nostre patrimoni cultural, no foren les més adients per permetre que la visió de Maragall s'assentés sobre fonaments més estables. En alguns aspectes la seva obra poètica se'n ressent. Però també és cert que la mateixa situació de creixença i d'instabilitat afavorí que el poeta pogués tenir accés a matèries més elementals i més substancials. Els pobles i les llengües que han estat sotmesos a diverses fases d'extermini de

fet han de tenir una experiència pròpia i específica del valor de la paraula, i Joan Maragall potser es proposà sobretot de fer-se seva aquesta experiència. Al capdavant res no assegura que això no condueixi a visions més radicals i més fonamentals que les tingudes per correctes i homologades als manuals de literatura de les grans metròpolis. Fet i fet, només de la pròpia experiència real pot formar-se una experiència humana i literària real. Cada llengua i cada poble té el seu saber i el seu camí, i la paraula de la poesia ha d'escoltar-los.

Sigui com sigui, hi ha una experiència nostra de la història, i l'única manera que té cada societat de progressar i d'aportar alguna cosa al món és d'atenir-se a la seva experiència. I en una societat i en una cultura com la nostra, caracteritzades per les ruptures forçoses i forçades de tota mena, no era tan clar que una obra com la de Maragall pogués arribar a madurar ni que pogués actuar després amb una certa continuïtat sobre el seu món natural. És evident que cap de totes dues coses no tingué lloc amb facilitat, però l'obra es configurà i l'eficàcia de l'obra començà a actuar a molts nivells, arrelà en molts terrenys, si bé no pas en tots els que hauria pogut ser útil si haguéssim disposat de la capacitat d'organitzar-nos nosaltres mateixos. No era, però, el primer miracle ni seria tampoc el darrer. Però a vegades passa que els pobles amb més penúries culturals, polítiques i espirituals, aconsegueixen d'aplegar en unes quantes figures especials les forces de què la societat en general no disposa o de què no li deixen disposar.

Excepcional també, com he dit abans, en el sentit que l'època forma com una mena d'humus vital a partir del qual tenim accés a formes més vastes de la humanitat, a condició que el punt de partida sigui sempre, sense reserves, el lloc i el temps propis. Maragall no refusà mai de ser un contemporani complet de la seva època i sabem fins a quin punt, fins a quina incandescència, es desenvolupà vivint i patint els problemes, les contradiccions i les escissions del seu temps. La progressiva capacitat de nodrir-se de forces i tendències diverses i oposades no és pas una virtut secundària de la visió que anà guanyant del seu món i, a través del seu món, del món. Però si bé l'època pot tendir a provocar la manifestació d'una obra que, des de

l'època, i escoltant atentament les formes de l'home, del món i de les coses, vagi no pas més enllà de l'època, sinó més endins, més a fons, cap al que en l'època ens uneix amb les altres èpoques, tanmateix el potencial, per dir-ho així, que cada època posa a l'abast i acumula ni de bon tros sol resoldre's en manifestació i és més aviat excepcional que això passi.

La realitat, però, és més densa que els nostres pensaments sobre la realitat i en algun lloc té lloc en la paraula alguna cosa que no ens sabem explicar, que la converteix en la paraula de la poesia i que de sobte inscriu un arc mínimament consistent i significador en la volta del temps. I vet aquí que som dits i reflectits en una veu i en una imatge que, sense ser exactament la nostra, ens reflecteix en la nostra llengua amb més fondària i amb més veracitat que la que podríem obtenir mai de nosaltres mateixos. Més ben dit, que arriba a constituir una veu i una imatge indispensable, constitutiva i complementària de la nostra imatge. Les coses que tenen la capacitat d'afectar-nos realment, però, són sempre així: apareixen de sobte i ens causen una sorpresa i un efecte constants i inexplicables.

He fet servir la paraula irradiació i no pas endebades. Em sembla que és un terme amb prou abast i subtilesa per permetre, d'una banda, la caracterització de l'acció de la poesia i de l'art en general i, de l'altra, la mena de difusió amb què actua una obra més aviat retinguda com la de Joan Maragall. És molt probable que la consciència de restricció i de concentració no sigui una qualitat merament accidental o exterior d'aquesta obra. Més aviat l'hauríem de considerar una virtut implícita i inherent a la seva mateixa exigència interior i a la manera pròpia que té de relacionar-se amb el seu exterior. Vull dir que així com una obra com la del seu admirat Goethe actua massivament, perquè es fa present en quantitat i qualitat gairebé a tots els camps, la qual cosa no exclou que actuï també subtilment, la de Joan Maragall tendeix a operar més per condensació i per una acció més interna.

Tanmateix les vies per les quals una obra pren contacte amb el seu món són sempre molt complexes. Hauríem de parlar, doncs, de les diverses menes d'acció que aquesta paraula ha exercit sobre la

poesia posterior. I a grans trets podríem assenyalar que hi ha hagut una acció primera, que ha suscitat efectes externs, i una altra de més llarg abast que ha provocat efectes menys aparents. La primera és més aviat imitadora i manifesta, i a vegades ha tendit a fer-se víctima de la retòrica maragalliana, car hi ha també una retòrica de les obres que refusen la retòrica. Aquesta acció, al capdavant ha estat, és clar, més efímera i més evident, i ha tendit a desaparèixer amb el temps. La segona ha actuat sobre el nucli d'obres en formació i hi ha arrelat, o bé ha actuat sobre el prenucli, és a dir, s'ha fet decisiva a l'hora de la mateixa predisposició o preconformació de l'obra, ha actuat com un germen i s'ha dissolt així, abans que l'obra es formés pròpiament, en la substància de l'obra futura. Un efecte també més indefinible però no pas de menys importància ni de menys abast.

És en el segon aspecte que he fet servir una de les accepcions del terme orientar, la de l'instrument o de la figura que estableix una direcció o un horitzó a la qual s'hauran de referir i amb la qual s'hauran de mesurar les direccions i els horitzons posteriors. De fet, caldria considerar una de les característiques i de les qualitats d'una obra clàssica aquesta capacitat d'orientar, en el sentit d'impulsar i de fecundar, i en el sentit de fer-se imprescindible com a donadora de camí i d'horitzó. I és en aquesta funció que podem detectar el tercer element de l'acció de l'obra de Joan Maragall, l'actuació per via indirecta o a través de segons o tercers, per pòsit literari, podríem dir. És probable que a través d'aquesta darrera acció la paraula de Maragall continuï operant sobre dominis força diversos de la poesia actual, i que no sempre en siguem conscients. Les obres importants exerceixen així llur mestratge, des del fons de la tradició i completament difuses i incorporades en aquesta tradició.

Però la capacitat d'irradiació de l'obra de Maragall no es deixa limitar al territori de la poesia o de la literatura en general. I aquest és un altre senyal de la seva vitalitat i de la seva capacitat d'acció. És precisament una de les qualitats de la paraula de Joan Maragall la de ser efectiva, a partir de l'exigència poètica, no pas més enllà de la poesia, sinó on la poesia necessàriament ha de dur: a la vida exterior i interior dels homes i de les dones. A la d'alguns profundament, a la

d'altres potser ni ells ni nosaltres no en sabríem mesurar l'abast. I aquesta acció política i espiritual, per dir-ho amb dues paraules que han acabat per no voler dir res en el nostre món, la inviabilitat de les quals, però, revela prou descaradament la indigència del nostre temps, aquesta obra la portà a terme sense estridències, sense popularismes, lentament, subtilment.

A nosaltres, els contemporanis d'una època en què tot ha tendit a separar la paraula i el món, els hereus de les mentides, de les opresions i dels horrors de totes bandes, els qui rebérem el llegat de la paraula bandejada i esquincada, ens hauria de fer pensar profundament la capacitat d'acció que ha mantingut l'obra de Maragall sobre la vida cultural i espiritual del nostre poble i sobre la vida de la nostra mateixa paraula. Els temps en què visqué Joan Maragall tampoc no foren propicis, i la seva paraula hagué d'obrir-se via amb dificultat i amb constància. No és que una obra, almenys una obra com la de Maragall, hagi d'aspirar o vulgui aspirar a cap mena de poder, si no és el d'acréixer i d'acréixer-nos, el d'alliberar i d'alliberar-nos i el de fer efectiva la possibilitat i la capacitat de la paraula. Però l'obra i l'acció que ha exercit la paraula de Joan Maragall ens hauria de fer prendre consciència de la distància que ha estat interposada entre la paraula actual de la poesia i l'esfera de les coses, del món i dels homes, del visible i de l'invisible.

Com en tota obra poètica eficaç, no deixa de ser una incògnita, a la qual potser no podem respondre, però a la qual no podem deixar d'interrogar, la qüestió sobre què és el que dota aquesta obra del poder que té i com l'exerceix. Amb aquesta pregunta, però, és probable que hàgim entrat en un dels dominis que més activament preocupà Joan Maragall: el domini de la paraula i en especial el domini de la paraula en la poesia o de la paraula de la poesia, és a dir, el domini del que ell anomenà «la paraula viva». De fet, dues de les reflexions fonamentals sobre la paraula i sobre la paraula de la poesia de què disposa el pensament català modern són, sens dubte, l'*Elogi de la paraula* i l'*Elogi de la poesia*. Quan un poeta fa l'assaig de traduir la seva pràctica poètica a la llengua de la descripció, és bo d'estar-hi atents. Les traduccions, però, a vegades contenen i encapsulen més

tensions que no sembla, sobretot si pretenen no desaferrar-se de la realitat original. No estic pas del tot convençut que sempre s'hagi sabut i s'hagi pogut pouar la immensa quantitat de substància que aquests dos textos contenen. La mateixa manera abrupta i directa, massa directa, com foren presentats no ha deixat de provocar-ne problemes de situació i de recepció.

Sembla que apartar-se dels cànons establerts per la teoria literària, i sobretot per les diverses formes de positivisme del segle xx, per parlar de la paraula i de la paraula de la poesia cau fora del que podríem anomenar normes de conducta. Si, a més a més, el qui en parla és un poeta català i en parla en gran part a partir de la pròpia realitat, i en parla per damunt de tot amb passió, l'excés no pot ser acceptat amb facilitat. És evident que els dos textos esmentats no encaixen amb les formes habituals amb què se solen presentar aquests debats o discussions. Maragall els anomena elogis, i de fet això ja ens assenyala la seva situació especial entre el discurs i el poema. Potser a vegades hi ha hagut una certa tendència a creure que no havíem de fer gaire cas de la poesia ni de les paraules sobre la poesia, sobretot quan no parla de coses belles i sentimentals. El cert és que els dos textos de Maragall són uns textos essencials, terriblement vigents, que permeten d'explicar-nos perfectament i coherentment els diversos avatars per què ha passat la poesia catalana i la poesia occidental de l'època moderna, que s'insereixen plenament dins la línia de preocupació que, pel cap baix, d'ençà del segle xxiii, ha afectat i afecta tot occident amb relació al valor i a la justificació del llenguatge humà, i que constitueixen, en definitiva, una reflexió fonamental sobre aquesta dimensió inacabable de nosaltres que anomenem paraula.

L'abast i la volada d'aquests dos textos ens demostren també el procés de maduració i d'autoconsciència progressiva que en els darrers anys anava prenent l'obra davant els ulls del seu autor. És obvi que el que diu sobre la paraula i sobre la poesia és tant el fruit de la seva mateixa pràctica poètica com de la reflexió sobre la seva poesia i sobre la poesia en general. L'obra de Dant, de Goethe, de Novalis, de Verdaguer, de Llull i de tants d'altres dialogaren durant anys amb la seva poesia i amb la seva reflexió sobre la poesia, i d'aquest diàleg

múltiple, amb ell mateix, amb la seva poesia i amb la poesia dels grans autors, surten aquests textos il·luminadors, excepcionals, que es capbussen endins de les realitats de la paraula, que pretenen d'extreure'n el secret essencial i d'escandallar-ne les figures de fons.

I el que se'n desprèn en primer lloc és la ferma convicció, de la qual parteix l'acció maragalliana, de la importància capital, essencial, primordial que té la paraula i la paraula de la poesia en l'ordre del món, de les coses i de l'univers. Aquesta convicció, aquesta confiança, aquesta actitud afirmativa és justament el punt de partida i el punt de suport que li permet d'entrar als dominis no únicament de les realitats presents, sinó als de les possibilitats imminents i als de les virtuts encara no presents.

És probable que una de les qualitats més consistents de la paraula i de la poesia de Joan Maragall sigui la d'haver sabut erigir-se en la veu d'una època i d'un lloc. És una qualitat que en el mateix moment de la publicació del llibre de poesia *Enllà* li fou comptada com un defecte i que després ha estat criticada en més d'una ocasió. La veu d'una època i d'un lloc en el sentit de ser-ne el resum i la profunditat. És un fet, però, que de l'època i del lloc no en podem sortir ni fugir, i que potser el pitjor seria intentar-ho. Més aviat Maragall ens ensenya que cal anar-hi cap endins i arribar-hi fins al fons, fins al punt de contacte amb el que fa possible l'època i les seves configuracions. No seria, doncs, exactament ni per estar al corrent de les modes internacionals, si bé Maragall tanmateix hi estava, ni per seguir més o menys fidelment els autors clàssics, sinó per saber escoltar les necessitats i els deures de l'època i del lloc, sense confondre-s'hi del tot, enfondint en els dubtes i les esquerdes que manifesta, que seria possible d'elaborar una paraula que es situés entre les paraules que han parlat i les que han de parlar. És a dir, que tot i estar profundament situades en el lloc i l'època, i justament perquè s'hi situen tan endins, obres com la de Maragall apunten i s'obren a realitats i visions que van més enllà, en alguns textos memorables i decisius, de la mateixa època.

Però Joan Maragall no pensa en la paraula en abstracte, no hi pensa i pensa que de cap manera no cal pensar-hi. Maragall pensa

primer en la manera com la lingüística parla a cada lloc, pensa en la llengua i la paraula del lloc, del poble, de cada poble. És més, intenta de pensar en la llengua que parla al fons de tot del poble, al començament, a l'origen. Quan explica la impressió que li va causar el pastor que li assenyalava «Lis esteles», ens explica en certa manera el veritable origen de la paraula, no en el sentit temporal o històric, sinó en el sentit que a la boca del pastor o del poble, a cada moment, instant endins, té lloc la creació de la paraula. No és només anant endarrere, històricament, filològicament, pas a pas, que podem trobar el començament i la funció de la paraula, sinó a cada present, a la boca del pastor que parla i diu la paraula perquè veu i creu, i, per tant, en definitiva i exemplarment, a la boca del poeta que parla perquè ha escoltat la paraula, perquè ha escoltat i ha vist, i així, en tornar la paraula al començament, ha deixat una vegada més que els homes, les coses i el món l'habitin.

Com és de llei i com no podria ser altrament, a l'*Elogi de la paraula*, les tres narracions iniciàtiques que ens fa Maragall sobre el començament de la paraula es funden en l'oralitat i s'hi remeten incondicionalment. En efecte, totes tres reporten situacions en què mots elementals i fonamentals, no pas en el sentit gramatical o en el sentit filosòfic, sinó en el sentit de l'organicitat de l'univers i de la manera com a cada moment s'organitza la manifestació d'aquesta organicitat, surten dels llavis de persones efectivament arrelades a la terra, com tendiríem a dir, però encara més, arrelades a la profunditat del món, del món que s'obre a cada moment en elles en el lloc i a través del lloc, i en la memòria i en l'horitzó que les paraules creen en elles. Hi ha motius per creure que aquestes figures representen també la imatge primordial del poeta, la imatge del poeta abans que es proposi de fer cap obra poètica i abans que s'operi l'escissió inevitable entre la veu col·lectiva o la veu de la terra i la veu individual. Tanmateix, la paraula viva, entre altres coses, sembla que s'exigeix justament de salvar aquesta escissió.

Ara, a partir d'un punt del trajecte que havia emprès, Joan Maragall començà a adreçar rigorosament la seva poesia i la seva reflexió sobre la paraula i la poesia cap als aspectes primers i essencials que

determinen que la paraula sigui paraula i la poesia sigui veritablement paraula poètica. És a dir, paraula viva. I aquesta aventura l'havia de portar forçosament a la pregunta pel començament, a la qüestió dels orígens de la paraula i de la mateixa poesia. I Maragall, que no va recular davant de la pregunta insidiosa i inabordable, fa com Plató en alguns diàlegs i ens proposa una narració mítica dels orígens. Mítica sobretot en el sentit de narració simple i complexa alhora, directa i tanmateix indirecta, immediata però profunda. I és que hem de suposar i sospitar que hi ha massa coses en l'obra de Maragall, i sobretot en la seva poesia, que es lliguen i es remetent, que el lliguen i el remetent, a aquesta qüestió essencial.

No és sense un llarg i tenaç recorregut món endins i món enfora que apareixen en un moment decisiu de la poesia de Maragall la referència a les veus de la terra. Aquesta imatge expressa i condensa tantes energies i tantes potencialitats que s'anaven acumulant, pel cap baix, des de la Renaixença, i està tan íntimament relacionada amb el trajecte vital del poeta, que més que d'una imatge hauríem de parlar de la construcció d'una constel·lació. I no és pas l'única que resplendeix a l'interior d'aquesta obra. Haver pogut i haver sabut convertir figures i rostres que rondaven des de feia temps dins l'atmosfera de la nostra percepció col·lectiva en potències expressives, és a dir, en constel·lacions, en tòtems on habita l'esperit i la memòria dels nostres homes, i on l'esperit i la memòria sempre tornen, és justament una de les virtuts de la paraula de la poesia. Per ventura no és endebades que aquelles tres narracions també pertanyin a tres veus de la terra, i en principi sembla que hauria de costar de deslligar-les del tot de les veus del poema. Precisament és aquesta densa coherència de fons del món de Joan Maragall el que permet de parlar, amb tota propietat, d'obra.

Que per una banda Maragall retrocedís cap a l'oralitat i cap a la tribu i intentés de treure'n totes les conseqüències, entre les quals i no pas la menor, la de fer-se'n l'interpret, vull dir no únicament de la tribu, ans encara, més rigorosament, de l'oralitat, de la substància que habita la veu, de l'alè que penetra el so de la paraula, estava plenament d'acord amb el camí que havia emprès; que per una altra

banda relacionés oralitat i tribu, i llavors les projectés totes dues cap al món, en primer lloc cap a l'esfera on s'havia format i desenvolupat aquella llengua i aquella tribu, i després cap a tota llengua possible i tota tribu possible, és a dir, cap al món total, cap al visible i l'invisible, és el que sempre ha estat exigít a la poesia autèntica. Joan Maragall aconseguia d'aquesta manera tenir tots dos peus immergits en la substància generadora de la paraula del lloc i el cap dreçat cap als quatre punts cardinals de l'experiència humana.

La poesia de Maragall va incorporant-se progressivament el saber que la substància oral, que la veu en definitiva, és el fonament i el poder real de tota paraula, i que la paraula configurada en el lloc és la manifestació d'aquest poder real. És pel ritme, per la tonalitat, per la musicalitat, per l'impuls corporal i espiritual que convergeixen en l'acció de la paraula que surt de la boca de l'home, però que ve de més enllà de la boca i, en segon lloc, és per l'acte de rebre aquesta vibració significadora, d'acollir-la a través de l'oïda i de deixar-la fluir entre els múltiples sons i ressons que desvetlla en el nostre interior, que la paraula pot per ventura, en circumstàncies especials, petjar el territori de la realitat i de la veracitat. Podríem dir que, paradoxalment, la forma menys consistent de la paraula, la paraula que es congria dins el cos, dins la substància humana, i que per aquesta substància i a través d'ella és impulsada cap a l'oïda del món, que la paraula de la veu, la més efímera, la que un cop proclamada s'esvaeix, és la que, malgrat tot, és posseïda de la capacitat de convocar i d'evocar més realitat i més consistència.

Aquest diàleg no es redueix només a la figura clàssica del qui parla i del qui escolta, a les dues primeres persones gramaticals, sinó que sobretot, però no exclusivament, en el camp de la poesia, el diàleg es fa més ric, i el qui parla és sempre el qui ha escoltat, el qui ha volgut i ha pogut escoltar, i el qui escolta, una persona, cada persona i, en principi i en primer lloc, totes les persones que formen una col·lectivitat lingüística, i també la mateixa persona que ha parlat, i, no pas en segon lloc, ans potser davant de tot, les coses, el món, l'univers. I és com en la paraula de les persones que s'estimen, que mentre es xiuxieugen les paraules més dolces es meravellen d'aque-

lla dolçor, i es deixen emportar per les paraules que en una altra ocasió no els afectarien, i per bé que parla exclusivament per a la seva amiga, el qui parla es meravella tanmateix de les paraules que escolta d'ell mateix, i es meravella que essent profundament les seves paraules tingui alhora contínuament la impressió que vénen tanmateix de més enllà d'ell, d'un domini més veraç i més real.

La paraula escrita, en tot cas, com ja va veure també Plató, no és sinó un reflex, un element segon de la substància que emana de la veu. I tota paraula escrita, tota escriptura que aspiri a la consistència, no pot sinó remetre's a la veu i ser-ne un testimoni fidel. Ser un testimoni de l'acte, de l'acció. Però la paraula escrita tendeix a obrir-se els propis camins, i més aviat hauríem de demanar-nos fins a quin punt és possible que acompleixi aquesta tasca sense distorsions. Primer perquè els mecanismes de la memòria funcionen diferent davant la paraula dita o davant la paraula escrita, i segon perquè la paraula escrita tendeix a oblidar l'oralitat i a constituir aquest oblit com a realitat.

La paraula de la poesia, però, no únicament remet contínuament a l'oralitat com a principi de l'efectivitat i de l'afectivitat sinó també perquè aquesta paraula, en principi i per principi, aspira a ser paraula inaugural, paraula que sempre vol estar més a prop de l'origen del món i de les coses, i per tant, també a l'origen del mateix sentit, i sobretot vol estar sempre més a prop de l'origen de la paraula. Hi aspira i s'ho exigeix justament per esdevenir paraula de la poesia. És d'aquesta manera que la paraula viva comporta l'exigència de la veracitat. Per dir-ho d'alguna manera, la poesia fixaria les condicions essencials de la paraula per mantenir-se dins la sinceritat i la veracitat. I així, la paraula viva de què parla Maragall, la paraula de l'origen i de l'origen de la poesia, però no pas únicament de la poesia, reclama necessàriament una actitud moral per continuar essent viva i real. Tant pel que fa al mateix ús i a les condicions d'ús de la paraula com pel que fa a la relació de la paraula amb el món i amb les coses. Si la llengua és una de les formes fonamentals de relacionar-nos amb el món, amb les coses i amb nosaltres mateixos, és obvi que les condicions d'aparició de la paraula afecten la sinceritat i la vera-

citat d'aquestes relacions. El caràcter de viva, doncs, és el signe de la seva capacitat d'il·luminació i de la seva exigència de veracitat.

Com és lògic, aquesta preocupació per la veracitat i la sinceritat arriba, en Maragall, a orientar i a determinar el mateix caràcter interior i exterior dels poemes més immediats, més directes, en contraposició als poemes més imaginatius, més expansius, per dir-ho d'alguna manera. El poc temps o el poc espai, i probablement la voluntat estricta de no deixar-ne gens, que Maragall deixa entre la mirada o l'oïda, entre la visió immediata i la formulació oral, permet d'entreveure fins a quin punt la necessitat i la voluntat de respectar la manifestació, l'aparició reveladora, d'integrar captació i formulació, interior i exterior, sense interferències, és una qüestió de conservació imperiosa de la realitat, una qüestió fet i fet de sinceritat i de veracitat. És com si es produís un moment únic, en el qual la donació de la visió o de la situació i la injecció del so i el ritme que en procedeix fossin de fet inseparables, cohabitessin i formessin part d'una única realitat, i que qualsevol element extern que vingués a interposar-s'hi, i el temps i l'espai serien els vehicles portadors d'aquests elements, no fes sinó comprometre greument l'autenticitat de la mateixa manifestació poètica.

Que la paraula, qualsevol paraula, pugui atènyer alguna mena de realitat, i si l'ateny com l'ateny i fins a quin punt, ha estat sempre una de les qüestions fonamentals de la poesia i també, sens dubte, de la de Joan Maragall. En efecte, a la seva obra no solament trobem la desconfiança envers els llenguatges artístics més o menys acadèmics, i per tant, al capdavant, el refús de certes pràctiques literàries, i això és característic de les experiències artístiques modernes, sinó també alhora la voluntat i la necessitat d'instituir una llengua autèntica, sempre nova, sempre inicial i viva per a la poesia. La seva posició és extremament crítica per una banda i profundament confiada per l'altra. I això justament és el que la fa també especialment eficaç i contemporània, contemporània de moltes èpoques, vull dir. Perquè exigeix tant demoleix tant.

Era gairebé inconcebible que en algun moment de la Renaixença no s'arribés a la formulació d'una teoria de la paraula en general, i de

la paraula de la poesia més específicament, que es basés en l'experiència de la pròpia llengua redescoberta. L'efecte d'escoltar en una funció no utilitària ni quotidianitzada el so de les paraules de cada dia havia de portar forçosament a la constatació que la paraula fonamentalment és això: so, ritme, música. Aquest so, aquest ritme, aquesta música. La paraula branca no es redueix a uns signes que es refereixen a les extremitats superiors dels arbres. La paraula branca és en primer lloc un conjunt, un conjur sonor entre els possibles conjunts i conjurs sonors d'una llengua concreta, és una crepitació precisa entre el conjunt de crepitacions possibles de la nostra llengua. Ningú no podria dir en quin moment ni en quina oïda esclatà aquesta constatació, però no hi ha cap dubte que fou Joan Maragall qui la desenvolupà amb més rigor i amb més passió.

De fet, la presència i l'actuació profunda de la dimensió de l'oralitat, vull dir no de la poesia dita o recitada pel poeta o per un actor o rapsoda, sinó de la dimensió constitutiva i fonamental del so com a ànima o esperit de la paraula, com la dimensió original, irrefutable, és un dels trets que caracteritzen la poesia catalana moderna i el que, en gran part, l'ha dotada d'un camí fins a cert punt específic i li ha proporcionat una empremta característica sobre altres poètiques. No ha estat tant, doncs, per actituds de ruptura o per oposicions crítiques com per contacte immediat amb l'emergència i amb la renaixença de la pròpia llengua que ha tingut lloc l'aparició d'aquesta dimensió original. I també, i aquest és un principi essencial, que l'oïda s'imposés, des del recomençament, sobre la vista. A desgrat de les considerables objeccions i cauteles que hom ha posat en diversos moments a això, és força probable que aquesta experiència resultés massa potent i massa fonamental perquè no hagi continuat impregnant a fons la poesia contemporània.

Pel fet que el plantejament sobre la funció i el valor de la paraula és a l'arrel de l'obra de Joan Maragall, i no pas d'una paraula qualsevol, sinó de la paraula essencial, inevitablement trobem lligada a aquesta paraula també la preocupació per l'home, per l'humà de l'home, pel sentit de la persona i alhora pel sentit de comunitat que es desprèn de la pertanyença a una llengua. Més aviat hi ha motius

per pensar que, en la visió de Maragall, la separació de la paraula de la poesia de la dels grans esdeveniments personals i col·lectius no és bona ni acceptable. Ell sap que no es pot separar la paraula del poble, «Lis esteles», de la paraula de la poesia sense que totes dues en resultin greument perjudicades. La visió de les profunditats de la tribu, i, per la tribu, cap al fons, la comprensió de l'altre, dels altres, i la postulació d'un internacionalisme basat no en el poder sinó en el respecte per tots els pobles i totes les llengües és un dels guanys que hem de continuar aprenent sempre de Maragall. I això equival a dir que cada llengua és un ressò, en el lloc, de la natura universal de l'home, natura que justament només es podria manifestar a través de llengües, de les llengües. Escoltar i parlar autènticament, «viva-ment» a l'interior de cada llengua, seria aquest acte universal.

Si fos avinent parlar i especular sobre un esperit català, sens dubte que el poeta en formaria part, en seria una de les revelacions essencials. Mèrit de la paraula i de la poesia, sí, però com si abans de la poesia hi hagués alguna cosa que opera i que es fa disponible, i que el poeta accepta i acata en tot moment, per tal com la paraula de la poesia només pot actuar amb efectivitat dins el món atorgat.

Sense situar l'acció pedagògica al centre de la seva obra com feia Goethe, acció pedagògica sobre un mateix i sobre els altres, i potser considerant que l'acció més pedagògica és sempre la que no es proposa de fer pedagogia, Maragall sap, però, que un poble, una nació, es forma i es configura en gran part per la paraula, per la paraula que li ha estat transmesa, i per ella i a través d'ella, un món, el món, i una memòria del món, i per la paraula viva, la paraula que ens diu el passat i el present, les coses i l'univers, el cos i l'ànima, el poble i els pobles, el lloc i el temps.

No deu ser estranya a la concepció que Joan Maragall tenia de la paraula i de la poesia la mateixa capacitat de mantenir tensions molt complexes i molt diverses que tota la seva obra no fa sinó revelar amb més o menys constància. La possibilitat no únicament de ser capaç d'observar i de situar-se en punts de vista oposats de qualsevol fet, de qualsevol figura, sinó la capacitat de ser i de sospesar-se en l'una i l'altra banda, per afany de comprensió, per necessitat i per

pietat, no és pas una qualitat gaire abundant a la nostra literatura ni, de fet, tampoc en les altres. Tanmateix, és una qualitat fonamental que com més gran és l'amplitud de tensions i de diversitats que pot mantenir una persona sense que en pertorbin la coherència, més gran és també i més potent l'ordre en el qual s'insereixen la seva acció i la seva actuació real.

Maragall, que era capaç de mantenir al mateix temps un diàleg intens i profund amb Goethe i Dant, amb Nietzsche i Novalis, amb els Himnes homèrics, amb Píndar i amb algun deixeble de Meister Eckard, amb Llull i Unamuno, podia nodrir-se de les oposicions, gosava fer-ho, no solament sense esqueixar-se, sinó com l'alpinista, mirant els fets i les coses des d'un pla més ambiciós, més generós. No tenia por d'arriscar-se lluny d'ell mateix per retrobar-se més ple i més madur, més ric, més divers i més profundament amant de la vida incompreensible. Potser és per aquesta disponibilitat que la seva paraula i la seva poesia atenyen capes i estrats constitutius de la nostra fesomia col·lectiva i il·luminen fragments del que és fonamental en els homes i en les coses.

La interrogació que Joan Maragall emprengué sobre el sentit, el valor i l'acció de la paraula no únicament és inherent a la seva poesia i a la seva obra i en constitueix un dels elements principals de formació sinó que és un diàleg intens llançat cap a nosaltres, un diàleg al qual la nostra paraula ja no es pot sostreure. D'aquesta manera Maragall féu una aportació decisiva a aquest fons comú de tots nosaltres que és la llengua. I no és impossible que els dos grans termes per on es mou aquesta interrogació, i que en ell actuaven d'una manera indissoluble, fossin justament la preocupació per la paraula del seu temps i del seu lloc, per la paraula nova i recuperada, i la voluntat i la necessitat de veure, de veure i de comprendre realment.

L'obra de Joan Maragall s'ha continuat i s'ha transformat en altres obres, i això és el que potser caracteritza més que res un clàssic. I el valor i el sentit de comunitat és aquesta incorporació de la paraula a la paraula, el fer i deixar ressonar la paraula a través de la boca d'altres, sobretot perquè la paraula, i no solament la de la poesia, encara és la força o el poder més adient que tenim d'arribar al visible i a

l'invisible i, per ventura, d'entrar-hi, d'avançar-hi i d'habitar-hi. Però el poder d'aquesta criatura que sembla que pertany exclusivament als homes i que la manera de pertànyer-hi és només a través de llengües concretes i diferents, el poder autèntic de la paraula no es revela amb facilitat, i s'aixopluga sempre en el que encara és el nostre horitzó possible. Les obres grans i inexplicables són justament les que manifesten més autènticament aquest poder.

LLUÍS SOLÀ